

Halvor Fauske
Barnevernets legitimitet i det senmoderne samfunn
Arbeidsnotat nr 69, 1999
Utkast 1998

Sammendrag

I denne artikkelen drøftes sentrale tankemåter, forestillinger og idéer som ligger til grunn for velferdsstatens tjenester generelt og for barnevernet spesielt. Velferdsstaten ble utformet som en løsning på sosiale problemer, men for å forstå hvorfor løsningene fikk den utformingen og de begrunnelsene som de gjorde, er det nødvendig å undersøke de grunnleggende politiske og vitenskapelige oppfatninger som var dominerende i den perioden velferdsordningene ble etablert. En slik analyse vil kunne bidra til en forståelse av de utfordringer som dagens velferdstjenester står overfor. Utfordringene er dels knyttet til at nye problemer oppstår, men minst like viktig er endringer i samfunnets struktur og kultur. Siden synet på barnets interesser og behov, hvilke rettigheter og plikter individet og familien har, og hva det offentlige kan gjøre med enkeltindivider og familier, har endret seg betydelig siden barnevernet ble etablert, må en anta at kravene til barnevernarbeidet har endret seg. I artikkelen drøftes det hvordan standardene for godt barnevernarbeid og oppfatningene av hva barneverntjenesten legitimt kan gjøre, har endret seg. Det konkluderes med at tiltakene for å løse sosiale problemer i større grad enn tidligere må legitimeres i relasjonen mellom profesjonsutøver og bruker, og at det krever nye måter å arbeide på, og ny kompetanse hos dem som står for tjenesteproduksjonen.

Publisert på nett 2000-09-22 av Biblioteket, HiL

SAMMENDRAG	1
1. BARNEVERTJENESTENS LEGITIMITET	1
2. INDIVID, FAMILIE OG STAT	2
3. HENSYNET TIL BARNETS RETTIGHETER	4
4. SAMFUNNET SOM SOSIALT FELLESSKAP	7
5. RETT, PLIKT OG SOLIDARITET	9
6. BARNEVERN I DET SENMODERNE SAMFUNN	10
7. BARNEVERNETS UTFORDRINGER	12
LITTERATUR	14

1. Barneverntjenestens legitimitet

Barneverntjenesten skal sørge for at barnets behov blir ivarett i familien og i samfunnet forøvrig. Denne oppgaven består i å avdekke sviktende omsorg for barn, alvorlige atferdsproblemer, sosiale og emosjonelle problemer, og sørge for at problemene blir løst til barnets beste. Denne oppgaven er lovhjemlet, og den er begrunnet i at hensynet til barnets velferd veier tungt i forhold til andre hensyn. Det er dette som legitimerer barneverntjenestens virksomhet. Barnevernets legitimitet i et demokratisk samfunn vil være betinget av en viss enighet om hva barnets interesser og behov er, om hvilken rett barnevernet har til å gripe overfor enkeltindivider eller familier, og om hvordan hensynene til barnet, familien og samfunnet skal avveies i forhold til hverandre. Det dominerende synet på hva som er barnets interesser og behov, hvilke rettigheter et barn har, hvilke hensyn som skal tas til foreldrenes rettigheter og

hvordan familien skal skjøtte sine oppgaver, vil derfor i avgjørende grad påvirke barneverntjenestens muligheter til å skjøtte sin oppgave.

I denne artikkelen drøftes sentrale tankemåter, forestillinger og idéer som ligger grunn for velferdsstatens tjenester generelt og for barnvernet spesielt. Velferdsstaten ble utformet som en løsning på sosiale problemer, men for å forstå hvorfor løsningene fikk den utformingen som det gjorde, er det nødvendig å trekke inn grunnleggende politiske og vitenskapelig oppfatninger som var dominerende i den perioden velferdsordningene ble etablert. En slik analyse vil også kunne bidra til en forståelse av de utfordringer som dagens velferdstjenester står overfor. Utfordringene er dels knyttet til at nye problemer oppstår, men minst like viktig er endringer i samfunnets struktur og kultur. Siden synet på barnets interesser og behov, hvilke rettigheter og plikter individet og familien har, og hva det offentlige kan gjøre med enkeltindivider og familier, har endret seg betydelig siden barnevernet ble etablert, må en anta at kravene til barnevernarbeidet har endret seg. Det betyr at både standardene for godt barnevernarbeid og oppfatningene av hva barneverntjenesten legitimt kan gjøre, er foranderlige størrelser. Formålet med denne artikkelen er derfor å undersøke hvilke endringer som har skjedd, og drøfte hvilke konsekvenser endringene har for barneverntjenestenes virksomhet.

2. Individ, familie og stat

Barneverntjenesten arbeider i spenningsfeltet mellom individ, familie og offentlige myndigheter (statlige og kommunale). Av til og til beskrives denne spenningen som en relasjon mellom det offentlige og det private. Et slikt skille er imidlertid for enkelt til å fange inn relasjonen mellom offentlige myndigheter, familien og familiemedlemmene (jfr. Cheal 1991:111-117). Velferdsstatlige ordninger, massemedia, og det moderne massekonsumet har bidratt til at relasjonen mellom det offentlige og det private har blitt mer komplekst enn tidligere. Relasjonen mellom foreldre og barn har blitt sterkere rettighetsfestet enn den var, barnehagene har bidratt til å trekke det offentlige sterkere inn i barneomsorg og oppdragelse enn tidligere, film og fjernsyn formidler hendelser fra privatlivet som underholdning, og gjennom konsumet trenger markedslogikken inn i privatsfæren når det gjelder varer, tjenester og meninger. Disse betraktningene antyder at relasjonen mellom den offentlige og den private sfære har skiftet karakter, og at myndighetenes inngrep i familien og overfor det enkelte individ har blitt mer omfattende enn tidligere. Vi skal skissere noen av disse endringene for på den måten å gi et bakteppe for barnevernets utfordringer i dag.

I det førmoderne samfunnet hadde barna sine rettigheter og plikter gjennom sin tilhørighet til familien. Familien, som staten, var styrt ut fra prinsippet om suverenitet. Den enevelldige kongen hadde suveren makt og autoritet over undersåttene, og familieoverhodet hersket på samme måte over sine husstandsmedlemmer. Familiefaren var overordnet ektefellen, foreldrene bestemte over barna, og tjenere var underlagt autoriteten til husbondfolkene. Denne orden kom klart til uttrykk i Christian Vs Norske Lov av 1687 der det var gitt regler som regulerte relasjonene mellom husstandsmedlemmene, og som manet til vilkårsløs lydighet (Sandvik 1979; Sogner 1990:69-70; Ericsson 1996). Det ble på denne måten trukket et skarpt skille mellom familien og staten ved at familieoverhodet utøvde statens makt over familiemedlemmene uten innblanding fra myndighetene. Utover 1800-tallet skjedde det en stadig utvidelse av statens ansvar for barna både når det gjaldt omsorg og kontroll, og maktrelasjonene mellom stat og borgere ble endret.

Den tradisjonelle maktpyramiden der herskeren stod over familieoverhodene som igjen hadde makten over familiemedlemmene, var uforenlig med demokratiseringen av samfunnet og vektleggingen av individenes rettigheter. De tradisjonelle autoritets- og maktstrukturene var basert på at personer som i sivilrettslig forstand var myndige kunne bestemme over umyndige personer. Ordet myndig betyr egentlig «som har makt» og det ble fra gammelt brukt om den makt som selvstendige medlemmer av familien hadde over de uselvstendige. Det var ikke bare barna som var underlagt familieoverhodets makt, også kvinner var umyndige sivilrettslig sett og hadde derfor begrenset selvbestemmelsesrett. Etterhvert som kvinner fikk juridiske og politiske rettigheter, falt det formelle grunnlaget vekk for de tradisjonelle tradisjonelle autoritets- og maktstrukturene. Kvinner fikk som myndige personer rett til å bestemme over seg selv og sine eiendeler. I Norge ble kvinner juridiske personer fra 1888. Dermed var ikke lenger deres rettigheter og plikter formelt sett formidlet gjennom familien. De fikk en direkte relasjon til staten med rettigheter og plikter som borgere. Det var fra midten av 1800-tallet at kvinnene begynte å få rettigheter

bl.a. til å disponere eiendom og formue uten å måtte ha mannen som verge. Etterhvert fikk kvinnene også politiske rettigheter. New Zealand og deler av USA og Australia var først ute til å gi kvinner stemmerett, senere fulgte Finland i 1906 og Norge i 1913. Etter første verdenskrig hadde mange av landene i Nord-Europa innført stemmerett for kvinner, og i løpet av 1920-årene fikk de gifte kvinnene i de Nordiske landene, i Sovjet og i de fleste delstater i USA like rettigheter som ektemennene sine når det gjaldt beslutninger som angikk familien og som angikk dem selv (f.eks. å kunne ta lønnet arbeid) (Hagemann 1990; Therborn 1995; Parton 1991).

I de liberale demokratiene ble det en kontrast mellom den demokratiske og den tradisjonelle autoriteten, og denne kom konkret til uttrykk i kontrasten mellom de politiske liv og familien. John Locke f.eks. trakk et skille mellom statens politiske autoritet som også omfattet makten over liv og død, og mannens autoritet over familien som ikke var politisk, men som kun omfattet makten over familiemedlemmene innenfor rammen av husholdet. Blant liberale tenker var dette et omstridt punkt, og John Stuart Mill var blant dem som avgrenset seg fra Locke i det han anså kvinnenes likestilling i familien som fullbyrdelsen av den liberale individualismen og dermed som en forutsetning for et samfunn bygget på frihet og likhet (Locke 1965; Mill 1970). Selv om de liberale tenkerne forsøkte å finne fram til hvordan familien skulle være i et demokratisk samfunn, ble den ansett som et problem fordi den som institusjon bygget på andre prinsipper enn det sivile samfunn. Etterhvert som rettighetslovgivningen utvidet friheten til stadig flere, kom disse problemene klart til syne.

Arbeidsgivernes selvstendighet i forhold til arbeidernes rettigheter var ett av dilemmaene, mannens rett til å bestemme over ektefellen var et annet, og foreldrenes rett til å bestemme hvordan barna skulle oppdras var det tredje dilemmaet som kom fram i den praktiske politikken. Hvis staten skulle sikre borgernes rettigheter, måtte det være anledning til å gripe inn i mellommenneskelige forhold og i såkalte «naturlige» sosiale fellesskap som familien. Ut fra suverenitetsprinsippet måtte individuelle rettigheter tolkes som en rett til å bestemme over seg selv, noe som måtte bety at ethvert inngrep ville være en krenkelse av individets rettigheter. Derfor var det ikke uproblematisk for staten å gripe inn i forholdet mellom ektefellene og heller ikke mellom foreldre og barn.

Ut fra en rettsstatlig tenkning var det i strid med alminnelige prinsipper å begrense individenes rettigheter. Derfor var det problematisk å begrense kontraktsfriheten gjennom f.eks. arbeidervernlovgivningen. Et tydelig uttrykk for dette er at mannen som var den frie og myndige borger, ikke fikk den direkte beskyttelse som kvinner og barn fikk, fordi en slik beskyttelse ble ville krenke hans sivile rettigheter (jfr. Marshall [1950]1992:15). Kvinner og barn hadde ikke den samme rett til selvbestemmelse som mannen, noe som gjorde det legitimt å regulere deres aktiviteter. Det var likevel ikke helt uproblematisk å gi kvinner og barn beskyttelse gjennom offentlige reguleringer av arbeidslivet fordi det gikk på bekostning av mannens suverenitet i egenskap av arbeidsgiver og familieoverhode. Spørsmålet dreide seg således om hvorvidt individets rettigheter skulle være under- eller overordnet hensynet til fellesskapet, og om staten kunne opptre på vegne av fellesskapet. I brytningen mellom rettsstatlige prinsipper og sosialstatlig tenkning, ble hensynet til fellesskapets beste et legitimt argument. I den norske debatten om arbeidervernlovgivningen ble det hevdet at samfunnet representert ved staten hadde plikt til å begrense kontraktsfriheten hvis det var til gagn for samfunnet. Normalarbeidsdagen ble begrunnet med at arbeiderne skulle ha mulighet til å delta i familielivet, noe som skulle bidra til å styrke familien som institusjon. Familieinstitusjonen skulle også styrkes gjennom lover som beskyttet barn og ungdom, og som sikret dem rett til oppdragelse og utdanning (Hagemann 1990:168-173).

I praktisk politikk og i barnevernarbeid kan individet, familien og staten bli vurdert noe forskjellig når det gjelder hvilke rettigheter og plikter de skal ha, og om hvem som best kan sørge for den enkeltes velferd. Den betydning som individet, familien og staten tillegges er også knyttet til ulike politiske og ideologiske posisjoner, og styrkeforholdet mellom disse posisjonene i offentligheten og i politikken vil legge viktige premisser for barnevernarbeidet. Hensynet til individets frihet står sterkt innenfor liberalismen, og ut fra en liberal tankegang er det viktig å sørge for at rettsstatlige prinsipper gjelder og at barn og foreldre har et sterkt rettsvern. Innenfor kommunitarismen tillegges familien stor betydning fordi det er der nye generasjoner får sin moralske forankring. I et såkalt posisjondokument som det amerikanske nettverket for kommunitarisme, der bl.a. sosiologen Amitai Etzioni er sentral, har utarbeidet, heter det at de ønsker å komme ut over ørkesløse diskusjoner mellom liberale og konservative «and get down to the business of strengthening families» (Elstain et al. 1992: 8). Kommunitarismen er en bevegelse med brodd mot både liberalisme og statssentrert reformpolitikk, og målet er en såkalt remoralisering av politikken gjennom å

revitalisere tradisjonelle fellesskap samtidig som nye fellesskap etableres for å løse oppgaver i et høydifferensiert, moderne samfunn. Sosialdemokratiet og andre sosialreformistiske bevegelser har tillagt staten omfattende oppgaver når det gjelder å sørge for folks velferd. Til grunn for denne politikken ligger en oppfatning av at det sosiale, dvs. de «usynlige» sosiale bånd mellom individene som strekker seg ut over de konkrete sosiale fellesskap de tilhører, kan påvirkes gjennom statlige inngrep. Denne politiske retninger representerer det vi ovenfor har kalt en sosialstatlig tankegang.

Mens kommunitaristene retter oppmerksomheten mot hva som kan gjøres i forhold til konkrete sosiale fellesskaper, er den sosialreformistiske bevegelsen mer opptatt av en abstrakt og omfattende samfunnssolidaritet, og tiltak som kan virkeliggjøre den. Denne ideologien som ligger grunn for velferdsstaten, og som fikk avgjørende betydning for samfunnsutviklingen fra slutten av 1800-tallet, har siden 1980-tallet blitt kritisert ut fra både liberalistiske og kommunitaristiske posisjoner. Margaret Thatchers kjente utsagn om at «there is no such thing as society, only individuals and their families», er illustrerende for kritikken av at det finnes noe sosialt fellesskap utover de fellesskapene som individene tilhører (av Thatcher retorisk avgrenset til familien) (Sunday Times 9 nov 1988). Mange har registrert at velferdsstatlige tiltak synes å ha mindre legitimitet enn tidligere, og at hensynet til individet og familien (nærmiljøet) synes å veie tyngre enn før. Slike endringer har direkte konsekvenser for barneverntjenesten som skal ivareta hensynet til barnets beste, og som i større grad må regne med på å bli utfordret på hva som er barnets beste og hvem som er best kvalifisert til å avgjøre det. På samme måte vil barneverntjenesten bli utfordret på hvem som er best skikket til å løse problemene. Er det de offentlige tiltakene som er best egnet, eller er det individet selv i samvirke med de sosiale fellesskap det tilhører som kan løse problemene?

3. Hensynet til barnets rettigheter

Den nye sosialstatlige tankegangen bygger på en annen forståelse av relasjonen mellom individ, familie og stat enn den rettsstatlige eller liberale tankegangen. For det første anses det som berettiget å begrense individets frihet ut fra hensynet til individet selv (beskyttelse) og ut fra hensynet til hva som gavner samfunnet. For det andre ble staten oppfattet som en legitim representant for fellesskapets interesser. Staten ble gitt myndighet til å opptre på vegne av fellesskapet og intervenere i personlige og private forhold gjennom lovgivning eller direkte inngrep. Denne formen for statspaternalisme bidro til å redusere familieoverhodets patriarkalske makt. I pakt med denne sosialstatlige tenkningen ble prinsippet om *barnets beste* knesatt i løpet av 1920-årene i Skandinavia, Storbritannia og i store deler av USA (Therborn 1995: 284). Praktisert som et statspaternalistisk prinsipp kunne hensynet til barnets beste fungere autoritært og medføre en undervurdering av biologiske familieband. Når foreldrene ikke sørget godt nok for barna sine, ble de som oftest erstattet med noe som ble ansett som et kvalitativt bedre omsorgsalternativ.

Siden prinsippet om barnets beste har blitt stående som et sentralt prinsipp, kan det være grunn til å se litt på bakgrunnen for prinsippet. I kjølvannet av første verdenskrig utarbeidet Eglantyne Jebb, grunnleggeren av Redd Barna, et forslag til barnets rettigheter. Hennes arbeid må ses i lys av den filantropiske bevegelsen som arbeidet for å «redde barna» ved å beskytte dem mot farer og ved å gi dem en god barndom. Denne bevegelsen hadde stor betydning i perioden 1830-1920, selv om de statlige myndigheter i årene etter 1880 tok en stadig større del av ansvaret for å redde barn som trengte hjelp. Arbeidet til Jebb resulterte i den første internasjonale erklæring om menneskerettigheter, *Erklæringen om barnets rettigheter*, som ble vedtatt av Folkeforbundet i 1924. I denne erklæringen heter det i innledningen at menn og kvinner fra alle land anerkjenner at «menneskeheten skal gi barnet det beste den har å gi» (jfr. Déclaration de Genève, Société des Nations 1924). Erklæringen var ikke bindende for medlemmene av Folkeforbundet, men den var en viktig formell anerkjennelse av barnets rettigheter. Som det framgår av erklæringen ble barnets rettigheter forstått annerledes enn kvinnens rettigheter. Mens rettigheter for kvinnene også betydde retten til selvbestemmelse, ble barnets rettigheter i all hovedsak forstått som retten til beskyttelse og omsorg. Erklæringen pålegger de voksne å sørge for at barna får utvikle seg normalt, at de får nødvendig omsorg, at de får utdanning, at de ikke utnyttes, at de er de første som får hjelp i krisesituasjoner, og at de blir seg bevisst at kvalifikasjonene de erverver skal komme fellesskapet til gode. Dermed ble barns rettigheter fullt ut forenlige med at staten kunne gripe sterkere inn i barnas liv for å sikre dem en god barndom.

På begynnelsen av 1970-tallet ble det publisert flere faglige arbeider der det ble argumentert for en frigjøring av barna. De to viktigste arbeidene er Daniel Farsons *Birthrights* (1974) og John Holts *Escape from Childhood* (1974). Disse to forfatterne argumenterte for at barn burde ha retten til å treffe egne og handle på egenhånd. De hevder at beskyttelsen som barna har i vårt samfunn, ikke er en beskyttelse av barns rettigheter, men av barnet. Både Farsons og Holt mener at barnet i vårt samfunn blir fremstilt som umodent, impulsivt og sårbart for å begrunne tiltak som begrenser dets frihet. Utdanning blir ofte brukt som et eksempel på at barn ikke vil kunne velge det som er best. Hvis det var opp til barnet å velge, ville de fleste ikke gå på skole. Den umiddelbare tilfredsstillelsen for barnet, vil imidlertid på lang sikt vise å begrense valgene det kan gjøre som voksen. Ut fra en slik betraktning, blir tvangen til skolegang en nødvendig forutsetning for å kunne velge i framtida. De som argumenterer for barns frigjøring godtar ikke dette argumentet, og hevder at det barnslige og hjelpeløse barnet er en ideologisk konstruksjon som legitimerer undertrykkelsen. Et slikt synspunkt fant støtte hos radikale pedagoger som A.S. Neill som drev skolen Summerhill for elever mellom 5 og 16 år, og som ga elevene fullstendig frihet og selvstendighet. Hans eksperiment ble tatt til inntekt for at barn som fikk utvikle seg fritt, ikke ville velge bort skolearbeidet, men tvert imot søke kunnskap. Problemet ifølge dem som argumenterer for barnets frihet, er at den dominerende oppfatningen av barn er selvbekreftende fordi barna ikke får anledning til å vise at kan velge selv. Dette er den samme sosiale mekanismen som i sin tid rammet kvinner og etniske minoriteter. Parallellen til kvinner og minoriteter er illustrerende, men det faktum av barn opp til en viss alder unektelig er nokså hjelpeløse og avhengig av voksne, setter barn i en annen stilling enn de nevnte kategoriene.

Holt synes imidlertid ikke at det er problematisk hvis barn ikke benytter seg av rettighetene sine. Retten til selvbestemmelse kunne være en mulighet som dem som ønsket det, kunne benytte (Holt 1974:15). Selv om det kanskje ikke er mer betenkelig at en baby ikke brukte stemmeretten enn det er at voksne velgere sitter hjemme på valgdagen, er denne argumentasjonen likevel defensiv. Dette skyldes også at de mest ytterliggående forsvarerne av barnets rettigheter som oftest forutsetter at barna er noe eldre slik at de kan ta vare på seg selv. Kritikken mot det paternalistiske rettighetsbegrepet, og av undertrykkingen av barn i skole og familie, bidro til å reise en debatt om barns medbestemmelse og selvbestemmelse som førte til en større oppmerksomhet om barns egne synspunkter og meninger. I de mer moderate versjonene av barns rett til selvbestemmelse, blir det lagt vekt på at barn må bli hørt, tatt hensyn til og behandlet med respekt. Dette var et aspekt ved barns rettigheter som i stor grad har vært fraværende i velferdsstatens behandling av barn (jfr. Eekelaar 1992:228-29).

Kritikken som ble rettet mot undertrykkingen av barn kan ses som del av en mer omfattende kritikk av familien og utdanningssystemet. Kvinnebevegelsen, forskere og debattanter satte søkelys på undertrykkende mekanismer i familien som rammet kvinner og barn. Innenfor utdanningsforskning og i den alminnelige samfunnsdebatt ble utdanningssystemet kritisert for å være autoritært, disiplinerende og ensrettet. Alle disse bidragene medførte at det ble satt et søkelys på barns rett til selvstendighet. Dette kommer tydelig til uttrykk i det arbeidet som ble igangsatt i Norge på 1970-tallet, for å utarbeide en egen lov om barn og foreldre som skulle erstatte loven om barn født i ekteskap og loven om barn født utenfor ekteskap.

Barnelovsutvalget som la fram sin utredning i 1977, foreslo en bestemmelse om at foreldrene skulle gi barn stadig større selvbestemmelsesrett etterhvert som de nærmet seg myndighetsalderen. Etter at utvalget la fram sin innstilling ble forøvrig myndighetsalderen senket fra 20 til 18 år (lovendring av 8. juni 1979 nr. 38). Videre foreslo utvalget 15 års grense for å melde seg inn og ut av foreninger, og at barn over 7 år skulle få si sin mening før foreldrene treffer avgjørelse om barnets personlige forhold (NOU 1977:35 s. 49-50). Flere høringsinstanser reagerte på 7-års grensen, og påpekte at det ville legge et utilbørlig press på barna hvis de skulle velge mellom foreldrene ved skilsmisse eller separasjon. Barnepsykiatrisk forening mente at en slik bestemmelse lett kunne føre til «overgrep overfor barnet ved å pålegge det mer ansvar for personlige forhold enn det har evne til og er modent for» (Ot.prp. nr. 62 [1979-80] s. 22).

I loven som ble vedtatt i 1981 ble aldersgrensen for barns medbestemmelse satt til 12 år, der det heter at barnet «skal ... få seie si mening før det vert teke avgjerd om personlege tilhøve for barnet, herunder i sak om kven av foreldra det skal bu hos» (Lov om barn og foreldre §31 annet ledd). Første ledd av samme paragraf inneholder en generell bestemmelse om at foreldrene skal ta barnet med på avgjørelsene som angår personlige forhold etter hvert som de utvikles og modnes. Retten til å melde seg inn og ut av foreninger gitt barn som hadde fylt 15 år. Det samme ble retten til å velge utdanning.

Fauske, Halvor. Barnevernets legitimitet i det senmoderne samfunn. Høgskolen i Lillehammer: Arbeidsnotat nr 69, 1999

Paragrafene om med- og selvbestemmelse utvider barns rettigheter fra kun å være retten til omsorg og beskyttelse til også å omfatte en viss frihet til å treffe egne valg. Barnets rett til medbestemmelse og selvbestemmelse kom også inn i FNs konvensjon om barns rettigheter som ble vedtatt i 1989. I konvensjonen er det artikler om barns rett til å uttrykke sin mening, ytrings- og opplysningsfrihet, tenke-, samvittighets- og religionsfrihet, organisasjonsfrihet samt retten til privatliv, ære og omdømme. Denne konvensjonen erstattet erklæringen om barns rettigheter fra 1959, som i hovedtrekk var lik erklæringen fra 1924. Siden det er en konvensjon, er det også en forpliktende avtale landene imellom. Siden konvensjonen ble vedtatt har de aller fleste land ratifisert den.

Siden 1970-tallet har barn fått rettighetsfestet en større grad av autonomi enn tidligere. Selv om begreper som foreldremyndighet og foreldremakt i lovtekstene er erstattet med et begrep om foreldreansvar, gis foreldrene likevel rett til i stor grad å bestemme over barna. Dette er heller ikke så overraskende siden det regnes som en viktig side ved oppdragelsen å kunne bestemme over barna. Loven setter imidlertid sterkere begrensninger enn tidligere når det gjelder bruk av straff i oppdragelsen. Fra gammelt av var foreldrenes myndighet over barna omfattende, og barn kunne få streng straff for å sette seg opp mot foreldreautoriteten. Dette har selvfølgelig endret seg, men det var først i 1987 at det ble et uttrykkelig forbud mot fysisk avstraffelse i barneloven da § 30 fikk et nytt tredje ledd som lyder: «Barnet må ikke bli utsett for vald eller på annen vis bli utsatt for slik at den fysiske eller psykiske helse blir utsatt for skade eller fare». I Norge hadde foreldrene en såkalt refselsesrett overfor barn fram til 1972 da bestemmelsen fra 1891 om at foreldrene straff-fritt kunne gi barna «maadeholden legemlig revselse» ble opphevet. Grunnen til at det ble et uttrykkelig forbud mot fysisk avstraffelse, var at lovendringen fra 1972 kunne etterlate en viss tvil om foreldrene kunne refse barna fysisk siden lovforarbeidene kunne tyde på at foreldre fortsatt skulle ha denne retten. Det er imidlertid ingen sanksjoner knyttet til forbudet, slik at straffbarheten må fortsatt vurderes ut fra straffelovens bestemmelser om legemsfornærmelse (§ 228) og om forsømmelse og mishandling av barn man har omsorgen for (§ 219) (Smith & Lødrup 1993: 69-70). Det er bare de nordiske land og Østerrike som har langt ned forbud mot at foreldre bruker fysisk avstraffelse av barn.¹

Retten til korporlig, eller fysisk avstraffelse som er den mer moderne termen, oppfattes tydeligvis som viktig for foreldreautoriteten og for oppdragelsen siden det er få land som har fratatt foreldre og andre foresatte denne retten. I Storbritannia f.eks. ble slik straff ulovlig i de offentlige skolene, men ikke i de private. Det er også forbudt med fysisk avstraffelse i barneverninstitusjoner, i fosterhjem og i barnehager. Foreldre derimot har fremdeles denne retten. Spania har til og med gått motsatt vei og gitt foreldre lov hjemlet rett til fysisk avstraffelse av barn i 1981. Det er rimelig å anta at barnas rett til medbestemmelse og selvbestemmelse, er svakere i land som gir foreldre en sterk autoritet over sine barn. I Norge som er et av de land som gått langt i anerkjenne barns rettigheter i sin fulle bredde, vil det være et tilsvarende press i retning av å ta hensyn til barn, noe som også vil ha konsekvenser for praktiseringen av prinsippet om barnets beste. At det skal legges vekt på hva barnet mener, er nedfelt i barnevernloven av 1992. I § 6-3 er det bestemmelser om at barnet skal informeres og tas med på råd «når barnets modning og sakens art tilsier det», og at barnet ved fylte 12 år alltid skal få si sin mening før det treffes vedtak om omsorgsplassering.² I det praktiske barnevernarbeidet kan nok være uklart hva et slik krav innebærer for fortolkningen av barnets beste.

Tendensen går i retning av at barnet anerkjennes som individ med rett til selv å påvirke beslutninger som angår det, men hvordan barnets syn skal veies i forhold til barnevernet og foreldrenes syn i tilfeller det ikke er sammenfall i synspunkter og vurderinger, er det ikke noe enkelt svar på. Ofte vil nok vurderingene bli bedømt ut fra de anerkjente kompetanseforskjeller som det er mellom partene. Barnevernets fagfolk forutsettes å vite mer om barneomsorg enn foreldre, foreldre forutsettes å bedre kunne vurdere barnets

¹ Som en kuriositet kan nevnes at Sovjetunionen var det første landet til å forby fysisk avstraffelse av barn. Dette var i pakt med en familielovgivning som likestilte partene i familien (Therborn 1995:284).

² Barn som har fylt 15 år kan opptre som part i en sak og gjøre partrettigheter gjeldende. Aldersgrensen på 15 år har i lovteksten tilføyelsen «og forstår hva saken gjelder». Partsrettigheter er derfor betinget av at barnet er kompetent til å forstå hva saken går ut på. Loven åpner også for at barn under 15 år kan innvilges partsrettigheter i særskilte tilfeller. I saker som gjelder tiltak for barn med atferdsvansker, skal barnet alltid regnes som part.

beste enn barnet selv, og barnet forutsettes å være den minst kompetente. Dette kompetansehierarkiet kan også forsterkes at både foreldre og barn gjennom praktisk handling har utvist det som etter alminnelige standarder er dårlig skjønn. Et annet kompliserende forhold er at barnets beste blir bedømt forskjellig ut fra det vi ovenfor har kalt liberale, kommunitaristiske og sosialreformistiske posisjoner. Dette reiser et spørsmål om standardene for å bedømme barnets beste er knyttet til konkrete sosiale fellesskap eller om det finnes standarder som er mer universelle og ikke knyttet til partikulære kontekster. Historisk sett bygger både den liberale og den sosialstatlige eller sosialreformistiske tenkningen på at det finnes universelle standarder. De posisjonene atskiller seg imidlertid fra hverandre ved at sosialreformismen forutsetter at universalismen kan bestemmes innholdsmessig, og ikke bare formalt slik liberalismen forutsetter. Den sosialstatlige tankegangen, som ligger til grunn, for velferdsstatens ordninger bygget opprinnelig på en forestilling om at velferd kunne gis en universell innholdsmessig bestemmelse.

4. Samfunnet som sosialt fellesskap

Det kan synes som om det i årene fra 1880 til 1920 skjer en endring når det gjelder synet på individets rettigheter. Hensynet til hva som er best for samfunnet gis tilsynelatende forrang framfor hensynet til individet i den sosialstatlige argumentasjonen. Det er for enkelt å forklare denne endringen kun som er prioritering av samfunnet framfor individet. Bak endringen ligger en mer grunnleggende forståelse av relasjonen mellom individ og samfunn som fikk stor innflytelse fra slutten av 1800-tallet. Da ble det vanlig å oppfatte samfunnet som en organisme der individene i likhet med organismens organer var uløselig bundet sammen i et samvirke som opprettholdt organismen. Dette synet kommer klart fram i Durkheim begrep om organisk solidaritet, men denne tenkningen er typisk for hele sosiologien. Auguste Comte f.eks. som gav sosiologien sitt navn, så individet som en abstraksjon og mente at det var helheten, dvs. samfunnet, som gav individet dets mening. Det var likevel Durkheim som fikk størst betydning innenfor ulike fagdisipliner og i politisk tenkning. Selv om hans statsteori var lite utviklet, la hans allmenne samfunnslære grunnlaget for en statsteori som var en mellomting mellom et liberalt-individualistisk syn og hva han kalte den «mystiske løsning» som han fant i Hegels anti-individualistiske statsoppfatning. Ifølge Durkheim var individet i en viss forstand et produkt av staten fordi den gjennom sin virksomhet skapte forutsetningene for individets frihet. Historien bekrefter, bortsett fra i unntakstilfellene (des cas anormaux), at det er en nær sammenheng mellom statens styrke og respekten for individet. Durkheim spissformulerer synspunktet og hevder at historien viser at desto sterkere staten er, desto større er respekten for individet (plus l'État est fort, plus l'individu est respecté) (Durkheim 1969: 93). Det er derfor ingen motsetning mellom individet og samfunnet, tvert imot er det en nødvendig forbindelse, eller en indre sammenheng, som liberalismen overser.

Denne forståelsen av relasjonen mellom individ og samfunn gir en ny begrunnelse for statens inngripen overfor individene. Inngrep som begrenser enkeltindivids frihet er ikke ut fra den nye erkjennelsen av relasjonen mellom individ og samfunn en krenkelse av individets *suverenitet*, men en styrking av *solidariteten*. Slik sett blir suverenitetsprinsippet erstattet med solidaritetsprinsippet, som det bærende prinsipp for samfunnets organisering (Donzelot 1991:171-74). Siden individene er bundet sammen i en organisk helhet, vil inngrepene bidra til å styrke solidariteten ved at individene gis mulighet til å utvikle seg i sin funksjon i samfunnet. Ut fra denne tankegangen blir rettighet en sosial rett til deltakelse i fellesskapet, og dermed forskjellig fra de klassiske liberale rettighetene som gir individene suverenitet (individuell frihet, ytringsfrihet, tanke- og trosfrihet, kontraktsfrihet, og retten til eiendom). Likevel ble ikke disse to typene rettigheter ansett for å være i konflikt. Siden mennesket ikke gikk inn i sosiale relasjoner som isolerte individer, men som allerede sosiale vesener, var det ingen motsetning mellom sosiale og individuelle rettigheter. Denne solidaritetstenkningen ble nærmest en offisiell sosialfilosofi i den Tredje Republik, og politisk teori ble tilført idéen om at samfunnet var en egen entitet med rettigheter og plikter som var relatert til individets rettigheter (Wagner 1994:61).

Samfunnsbegrepet slik de ble utviklet spesielt innenfor fransk og tysk sosiologi, forutsatte at individene var knyttet sammen i et overordnet og abstrakt fellesskap. Dette var et brudd med tankegangen om at individene kun var medlemmer av familier eller andre såkalte naturlige sosiale fellesskap som var forent under statens overherredømme. Det nye synet på forholdet mellom individ og samfunn, gikk ut på at de sosiale bånd mellom individene er noe langt annet og mer grunnleggende enn relasjonen mellom hersker og undersått. Tanken om at det finnes en allmenn og abstrakt samfunnssolidaritet utover lokale og konkrete sosiale fellesskap, begrunner utvidelsen av statens styring til også å omfatte inngrep som

påvirker de sosiale båndene mellom samfunnsmedlemmene. Kort sagt kunne staten legitimt gripe inn for å regulere samfunnssolidariteten siden det fantes en slik solidaritet som kunne realiseres.

Samfunnssolidariteten ga statens inngrep en dobbel begrunnelse. Tiltak som rett og plikt til utdanning, sosiallovgivning og oppdragelse av «forsømte» barn skulle bidra til å opprettholde den «naturlige» samfunnsorden, samtidig som staten også skulle sørge for at hvert enkelt individ ble et fullverdig samfunnsmedlem. Dette synspunktet uttrykkes også i norsk sammenheng bl.a. av *Barnevernkomiteen* som i perioden 1947-51 arbeidet med en revisjon av barnevernlovgivningen, og som framhever solidariteten som en av drivkreftene bak framveksten av barnevernet. I innstillingen heter det at opprinnelig var det «den naturlige solidaritetsfølelse (som) tilsier at samfunnet griper inn for å verne de individer som minst av alle er i stand til å verne seg selv» som førte til at det ble etablert et offentlig barnevern (Sosialdepartementet 1951:10).

Oppfatningen av at samfunnet var et sosialt fellesskap som lignet det tradisjonelle fellesskapet i familien, i landsbyen eller på landsbygda, bidro til at samfunnet ble forstått som en integrert helhet som definerte hva som var verdt å streve etter og hvordan folk skulle leve. At det var et slikt verdi- og normfellesskap, ble også underbygget av bestrebelsene på å bygge nasjonalstaten som var særdeles intensive i samme perioden som skjer en overgang fra en rettsstatlig til en sosialstatlig begrunnelse for statens legitimitet. I store deler av verden var det i perioden fra 1880 til første halvpart av 1920-årene mye oppmerksomhet rundt spørsmål om nasjonal identitet og nasjonal integrasjon. Den politiske eliten la vekt på å skape homogene nasjonalstater der etniske og regionale forskjeller ble visket ut (jfr. Kern 1983; Robertson 1990). I en slik sammenheng ble det legitimt å iverksette tiltak for å integrere dem som på en eller annen var avvikende i forhold til samfunnets normer og verdier.

Hvorvidt den tankegang som Durkheim representerte, la grunnlaget for å legitimere de mest drastiske sosialstatlige tiltakene som ble iverksatt, kan virke spekulativt siden han klart avgrenset seg mot det syn at staten skulle virkeliggjøre et mål som var særskilt for hvert samfunn, og hvor individene var instrumentene som staten kunne benytte for å få dette til. Det er derfor ikke så merkelig at det kun er to forfattere som har tolket Durkheim som en forløper for det syn at individet var underordnet kollektivet, et syn som ble forfektet av fascistiske og kommunistiske grupperinger (Mitchell 1931; Ranulf 1939). Andre har derimot oppfattet Durkheims sosiologi som en overskridelse av skillet mellom individualisme og kollektivism, et synspunkt som har belegg hos Durkheim selv som avgrenser sin posisjon mot Kants individualisme og Hegels anti-individualisme (jfr. Cladis 1992). Willy Guneriussen mener likevel at Durkheims oppfatning av individualisme er spesiell, og at hans liberalisme dermed blir begrenset i forhold til den klassiske liberalismen. Han oppfatter derfor Durkheim som kommunitarist (Guneriusen 1998:41). Det er imidlertid viktig å understreke at sosiologiens idé om samfunnet stod i opposisjon til den type kommunitarisme som de kontra-revolusjonære tenkerne forfektet (jfr. Dubet & Martuccelli 1998:11).

Durkheims kommunitarisme er av en spesiell karakter fordi han forutsetter at individene tilhører et abstrakt og altomfattende sosialt fellesskap. Denne forestillingen gjenfinnes også innenfor den tidlige amerikanske pragmatismen som forutsatte at det i siste instans var menneskeheten som sådan som utgjorde sosiale fellesskap, og som var referansen for pronomenet «vi». Også senere sosiologer og filosofer slutter seg til dette fellesskapsbegrepet (Lemert 1994:100-129). I den grad innholdet i et slikt altomfattende fellesskap bestemmes innholdsmessige, kan konsekvensene bli katastrofale. Charles Taylor, som med sin kommunitarisme slutter seg til et slikt omfattende fellesskapsbegrep (undamaged human personhood), ser denne faren og påpeker at «(t)he great spiritual visions of human history have also been poisoned chalices, the causes of untold misery and even savagery». Han benekter imidlertid at denne faren er grunn nok til å oppgi de høye idealene for menneskehetens beste. De negative konsekvensene er for ham ingen skjebne, men en utfordring (Taylor 1989:519, 520-21). De amerikanske kommuniatristene som det er referert til tidligere, synes å slutte seg til et svakere fellesskapsbegrep som refererer til konkrete sosiale grupperinger som familier, nabolag, religiøse sammenslutninger, etniske grupper, arbeidsplasser, og profesjonelle sammenslutninger. Riktignok opererer de med et begrep om «the human community», men dette utlegger de som «the multiplication of strongly democratic communities around the world» (The Communitarian Network 1991: 8). Ved å anerkjenne eksistensen av, og autonomien til, mange sosiale fellesskap ender ikke denne formen for kommunitarisme i dilemmaet som Taylor beskriver.

De to versjonene av kommunitarisme går tilbake til to former for fellesskap som beskrives med de latinske ordene *communitas* og *societas*. Det første ordet refererer til sosiale fellesskap som er lokalisert i tid og rom, mens det andre har en mer uklar referanse. Comte og Durkheim spesifisert imidlertid referansen med sin implisitte forutsetning om at «society is community writ large», og koplet på den måten de to typene fellesskap slik at *communitas*, og ikke *societas*, ble referansen for det sosiologiske begrepet om det sosiale (Featherstone 1995:130). Denne oppfatningen fikk stor betydning for den sosialpolitiske tenkningen fra slutten av forrige århundre, og den fikk avgjørende innflytelse på forståelsen av samfunnsmedlemmenes rettigheter og plikter.

5. Rett, plikt og solidaritet

Som tidligere påpekt gis individets rettigheter en tilleggsbestemmelse innenfor den sosialstatlige tankegang, der rettigheter også er rett til deltakelse eller integrasjon i det sosiale fellesskap. Disse sosiale rettighetene er også særmerket på en annen måte ved at det ikke er opp til individet å velge om retten skal benyttes. Til noen av rettighetene, som f.eks. retten til utdanning, ble det koplet en plikt til å benytte seg av retten. Dette til forskjell fra f.eks. ytringsfriheten som ikke medfører noen plikt benytte seg av den, eller stemmeretten som ikke medfører stemmeplikt. Denne koplingen mellom individuelle rettigheter og sosiale forpliktelser skjedde i siste halvpart av 1800-tallet. Plikten til å tjene fellesskapet ble ikke oppfattet som noen begrensning av individets frihet siden realiseringen av friheten forutsatte at individet var integrert i samfunnet.

T.H. Marshall som skrev det klassiske verket om statsborgerskapet utvikling, så i den sosialstatlige tankegangen en utvidelse av borgernes rettigheter. Siden hans analyse godt belyser overgangen fra en rettsstatlige til en sosialstatlig tankegang, skal vi gå noe nærmere inn på den. Som kjent delte Marshall statsborgerskapet i tre elementer, som han så som trinn i en utvikling henimot et fullverdig medlemskap i samfunnet. Det *sivile element* består av rettigheter som garanterer individets frihet (personlig frihet, ytringsfrihet, tanke- og trosfrihet, kontraktsfrihet, eiendomsrett, og rettssikkerhet), det *politiske element* omfatter stemmerett, retten til å delta i politikk, retten til å delta i utøvelsen av politisk makt, og retten til å bli valgt som medlem av politiske organer, og det *sosiale element* er alt fra et minimum av økonomiske velferd og trygghet, til å ta del i samfunnet som fullverdig medlem og leve et sivilisert liv ut fra de standarder som gjelder i samfunnet. Hvert av disse elementene har korresponderende institusjoner. De sivile rettighetene er knyttet til rettsvesenet, de politiske til parlament og lokalforvaltning, og de sosiale rettighetene har nær forbindelse til utdanningssystemet og de sosiale tjenestene (Marshall [1950]1992:8).

Marshall var spesielt opptatt av samfunnets integrative dimensjon som angikk borgernes deltakelse i det nasjonale fellesskapet, og som konkret kom til uttrykk i det som etterhvert ble kalt for velferdsstaten. Marshall betegner retten til utdanning som en genuin sosial rettighet fordi intensjonen er å forme en framtidig voksen. Han fremholder at denne rettigheten ikke er barnets rett til utdanning, men den voksne personens rett til å ha fått utdanning fordi sivile rettigheter forutsetter at borgerne som bruker dem er fornuftige og intelligente personer som kan lese og skrive. Utdanning er ifølge Marshall en forutsetning for individets sivilrettslige friheter. Argumentasjonen hans gir et godt innblikk i den sosialstatlige tankegangen, og er derfor interessant som en bakgrunn for å forstå velferdsstatens sosiale rettigheter. Ifølge ham er hovedforklaring på at utdanning ble en plikt, ikke at barn ble ansett for å være for umodne til å velge selv eller at foreldre ble antatt å være for upålitelige når det gjaldt vurderinger av hva som var best for barnet. Selv om slike argumenter hadde en viss betydning, var hovedgrunnen at et politisk demokrati trengte opplyste velgere og at arbeidslivet trengte kvalifiserte arbeidere. Derfor var det ikke et personlige anliggende, men en sosial plikt å utvikle seg selv til et sivilisert individ. Samfunnets sosiale helse, som Marshall kaller det, er betinget av medlemmenes oppdragelse og dannelsen. Et samfunn som håndhever borgernes plikt til å utvikle seg til en sivilisert borger, har erkjent at dets kultur er en organisk enhet og at dets sivilisasjon er en nasjonal arv, fremholder han (Marshall [1950]1992:16). Marshalls analyse viser hvordan individets og samfunnets interesser etterhvert ble oppfattet som sammenfallende.

Hvis individets velferd er betinget av å være innlemmet i samfunnsfellesskapet, vil et godt samfunn være avgjørende for individets velferd på samme måte som individets positive bidrag er en betingelse for et godt samfunn. Midlene som ble tatt i bruk for å regulere de sosiale bånd mellom individene, var lovgivning, sosiale ytelser og tjenester. Mellom staten og individet vokste det således fram en «sosial sektor» med tilhørende vitenskapelige disipliner, kliniske spesialiteter og profesjoner, som skulle stå for

den praktiske realiseringen av en harmonisk samfunnsorden der individuelle interesser ble forenet i samfunnssolidariteten. Velferdsstaten er, slik David Harris uttrykker det, ideelt sett en erkjennelse og en anerkjennelse av sosial solidaritet (Harris 1987:144).

Solidaritetsbegrepet hadde en tvetydighet som fikk konsekvenser i praktisk politikk. Begrepet betegnet en spesiell type sosial organisering der individenes relasjoner til hverandre utgjorde et harmonisk hele (en funksjonell enhet). Ut fra dette kunne to typer tiltak legitimeres. Den ene typen tiltak var å styrke individets relasjoner til de øvrige samfunnsmedlemmene, dvs. gjøre dem til fullverdige samfunnsmedlemmer. Den andre typen tiltak var mer orientert mot å styrke kollektivet eller samfunnet som sådant. Marshall tar opp denne tvetydigheten, og fremholder at borgernes plikt ikke strekker seg så langt som til å forsake sin individuelle frihet i solidaritet med andre. Han legger imidlertid til at den enkeltes handlinger må være «inspired by a lively sense of responsibility towards the welfare of the community» (Marshall [1950]1992:41). Dette er skrevet fem år etter avslutningen av den andre verdenskrig, og hans anliggende var å kontrastere velferdsstaten mot Nazi-Tysklands «warfare state». Tanken om å ta hensyn til hva som er fellesskapets beste, er imidlertid ikke langt fra tanken om at individet må forsake sin frihet til fordel for fellesskapets beste. Denne tanken ga også legitimitet til drastiske tiltak for å styrke samfunnssolidariteten.

Psykologi og psykiatri gav ny innsikt i hvorfor enkelte individer ikke tilpasset seg fellesskapet, og statistikken ble et kraftfullt verktøy når det gjaldt risikovurderinger som kunne legges til grunn for forebyggende strategier. Statistiske korrelasjoner mellom kjennetegn (risikofaktorer) ved ulike befolkningskategorier og ulike former for sosiale avvik og sosiale problemer, kunne legges til grunn for forutsigelser av hvor sannsynlig det var at enkeltindivider ble kriminelle, mentalt syke, rusmisbrukere og lignende. Spørsmålet som ble stilt, var om enkelte individer og kategorier av befolkningen ville bli for mye til skade for fellesskapet til å kunne nyte sin individuelle frihet. Både innenfor hygienebevegelsen og eugenikken som fikk stor betydning fra århundreskiftet, var det flere som svarte bekræftende på spørsmålet. Flere mente at hensynet til sosialhygiene og folkehelse måtte være overordnet, og som presidenten i den amerikanske psykiaterforeningen hevdet i 1914 ville sterilisering være et middel som utryddet åndssvakhet, evneveikhet og vanekriminalitet i løpet av 10-20 år, om ikke absolutt så i alle fall praktisk talt (Castel 1991:284). Folkehelsebevegelsen fikk også stor betydning i Norge og de nordiske land. På 1930-tallet ble befolkningsspørsmålet viet stor oppmerksomhet, og sosialdemokratene som ideologisk sett vektla samfunnssolidariteten sterkt, var opptatt av de kvalitative sidene ved befolkningen, dvs. friske og dyktige mennesker (jfr. Broberg et al. 1996; Fosse 1994: 27-37). Tanken at samfunnets beste var viktigere enn den enkeltes individuelle frihet, gjorde seg også gjeldende i barnevernet slik Tove Stang Dahl påviser i boken *Barnevern og Samfunnsvern*. I sin studie av vergerådsloven av 1896, viser hun at hensynet til samfunnsvernet veide tyngre enn hensynet til barnets velferd (Dahl 1978:170-171). Slik kom «solidarismen» til uttrykk i praktisk politikk.

Henvisningen til samfunnssolidariteten gav legitimitet til velferdspolitiske tiltak, men i et demokrati hviler legitimiteten på folkets oppslutning. En del av samfunnsendringene som skjedd siden de ulike velferdsordningene ble etablert, har hatt konsekvenser for legitimiteten til ordningene og til praktiseringen av dem. Demokratiseringen av demokratiet som Anthony Giddens kaller det, betegner blant annet skepsisen til paternalisme og politiske inngrep i folks disposisjoner. Dette innebærer i noen grad en forskyvning av betydningen til demokratiets to, delvis uavhengige, dimensjoner. Den ene dimensjonen er interesserepresentasjonen som ivaretas gjennom valg av representanter til ulike politiske fora, mens den andre dimensjonen er muligheten til å si sin mening, dvs. muligheten til dialog. Å la valgte politikere representere sine interesser, vil ofte ha et sterkt islett av paternalisme i og med at representantene vil gjøre sine vurderinger av hvilke interesser folk har og hvordan de skal forenes med samfunnets kollektive interesse. Mer i pakt med i pakt med den senmoderne samfunnstilstand er den dialogiske eller debliberative dimensjonen i demokratiet som ikke bare er begrenset til formelle politiske institusjoner, men som også kan omfatte andre viktige sosiale områder hvis egnede mekanismer som gjør denne type dialog mulig blir etablert (Eriksen 1993; Giddens 1996; Habermas 1992).

6. Barnevern i det senmoderne samfunn

Noe av forklaringen på at legitimiteten til de tradisjonelle velferdsstatlige tiltakene er svekket, beror nok på at folk ikke lenger tror på visjonen om en harmonisk sosial orden. I norsk sammenheng har Berge Furre

brukt uttrykket *den sosialdemokratiske orden* som betegnelse på perioden 1952-1977 som han mener var preget av «eit vidtgående verdifelleskap - konvergens - kring idear om sosial rettferd, utjamning og eit nettverk av velferdsinstitusjoner som skulle trygge borgarens liv og utvikling» (Furre 1991:248). Etterkrigstiden var perioden da den nasjonale konsensus kunne realiseres, siden klassemotsetningene ble mer utdelte slik bl.a. T. H. Marshall forestilte seg det ville bli. Marshall forutså imidlertid ikke at de nasjonale fellesskapene ville fragmenteres både ut fra indre press fra lokale kulturer og ulike livsstiler, og ytre press gjennom en tiltakende globalisering der impulser utenfra fikk direkte innvirkning på det som skjedde i den enkelte nasjonalstat. Dette bidro til å underminere statens muligheter til å styre og regulere samfunnsutviklingen, samtidig som svekkelsen av det nasjonale nivået førte til at lokale og etniske kulturer ble mer synlige. Det er derfor ikke tilfeldig at livsstil har blitt en sentralt begrep i samfunnsvitenskap, i media og etterhvert i offentlig politikk (f.eks. innenfor helsefremmende arbeid). Riktignok kan begrepet føres tilbake til den klassiske sosiologien, men Max Weber som andre sosiologer etter ham, brukte livsstil i forbindelse med sosiale statusgrupper. Livsstil ble den gang forstått som et uttrykk for sosio-økonomiske ulikheter, mens det i dag som oftest bare refererer til forskjellene. Som Martin O'Brien bemerker, har det selvrefererende livsstilsbegrepet «emerged as a vehicle for differentiating a population, for breaking it apart, fragmenting its interests and distancing its members from forms of collective, social action» (O'Brien 1995:193). I et slikt flerkulturelt samfunn svekkes legitimiteten til velferdstjenester som barnevernet og andre av velferdsstatens tjenester som har et paternalistisk islett siden det blir stadig vanskeligere å legitimere tiltak ut fra et omfattende begrep om det felles beste. Livsstil har slik sett erstattet levestandard som mål på velferd.

Velferdsordningene blir også bedømt ut fra resultatene, og disse ble nok annerledes enn mange hadde forestilt seg. Velferdsstaten bidro nok til å øke folks velferd, men å være avhengig at velferdstjenester og -ytelser medførte i mange tilfeller at en ble satt utenfor samfunnet snarere enn bli inkludert i fellesskapet. At velferdsstaten ikke har lyktes fullt ut, kan være en forklaring på at folk mister tilliten til den, men på den annen side har nok også velferdsstatens vellykkethet bidratt til å undergrave legitimiteten. Jacques Donzelot bruker et bilde fra sjakkspillet og hevder at velferdsstaten har stilt seg selv sjakk matt. Staten har satt seg i en situasjon der den kollektive tryggheten som velferdsstaten har realisert, har gitt den enkelte samfunnsborger større muligheter og frihet, noe som i sin tur bidrar til at stadig flere ønsker seg færre begrensninger og mindre inngripen fra statens side. Påstanden er med andre ord at den aktive velferdsstaten skaper sterke individer som ønsker seg en mindre aktiv stat. Slik sett gir en godt utbygget velferdsstat grobunn for en skepsis mot en del av de offentlige velferdstiltakene. Denne skepsisen gir også grunnlag for en liberalistisk kritikk av velferdsordningene, som bidrar til å styrke stillingen til brukerne og til å skjerpe kravene som stilles til profesjonsutøverne.

Utviklingen som er beskrevet ovenfor har flere konsekvenser for velferdstjenestene. I og med at det ikke lenger har samme legitimitet å vise til et overordnet verdifelleskap, til folkehelsen eller til samfunnssolidariteten, må velferdsstatens inngrep begrunnes på andre måter. Hensynet til hva individet og familien selv vil, er blitt viktigere enn vurderinger av hva som må til for å skape en samfunnssolidaritet som omfatter alle. Det er blitt vanskeligere å argumentere for at individet skal tilpasse seg samfunnet, og lettere for å få aksept for at individet og familien selv må ha stor grad av selvbestemmelse når det gjelder verdier, valg av livsstil og levemåte. En mulig utvikling for velferdsstaten som flere ser, er at velferdstjenestene i større grad enn tidligere tar hensyn til at det er forskjellige verdier og behov blant brukerne og i befolkningen som helhet (jfr. Rojek et al. 1988; Seidler 1994). Det snakkes i denne sammenheng om *partnerskap* mellom bruker og tjenesteyter. Det enkelte individ og familien må i stor grad kunne påvirke hva de skal ha hjelp til og hva slags hjelp som er best egnet. Innen barnevernfeltet er en slik tilnærming introdusert som «den nye tenkemåten». Ut fra denne måten å tenke på skal brukernes kompetanse og ressurser aktiveres og brukes for å løse problemene, profesjonsutøveren skal i sin praksis være vår for ulike verdier og kulturer, og det skal utarbeides helhetlige tilbud utarbeidet i samarbeid med familien (Whittaker 1996: 88-91, jfr. Sandbæk 1996).

Som en konsekvens av at de velferdspolitiske tiltakene i stadig grad må legitimeres ut fra hvor vellykket de er i hvert enkelt tilfelle (brukernes dom), og ikke ut fra om de bidrar til å realisere et godt samfunn og et godt liv, blir legitimiteten ikke knyttet til relasjonen mellom individ og samfunn, men til relasjonen mellom profesjonsutøver og bruker. Dette betyr også at spørsmål som tidligere ikke ble stilt i samhandlingen med brukerne, nå kommer opp som problemstillinger for den enkelte profesjonsutøver. Ulike hensyn som ofte står i motsetning til hverandre kan være vanskelig å avveie i den enkelte sak. Noen problemstillinger som dukker opp i samhandlingen mellom profesjonsutøver og bruker kan f.eks. være:

Fauske, Halvor. Barnevernets legitimitet i det senmoderne samfunn. Høgskolen i Lillehammer: Arbeidsnotat nr 69, 1999

- * At folk skal ha tjenester som svarer til et behov som det kan være høyst ulike oppfatninger av.
- * At folk skal har rett på kvalitativt gode tjenester samtidig som begrensede ressurser skal brukes mest mulig effektivt.
- * At folk skal få velge selv hvordan de vil leve samtidig som noen må beskyttes for ikke å skade seg selv eller andre, eller veiledes slik at de får kontroll over eget liv.

I den grad det ikke er etablert organer eller utviklet prosedyrer for hvordan en skal komme fram til en avveining mellom de ulike hensynene, må en forevente at problemstillingene vurderes og løses på ulike måter. Dette skjer også i stor grad både når det gjelder sosialhjelp og barnevern. Lars Inge Terum har gjennom sin forskning vist at den enkelte sosialarbeider i stor grad avgjør hvilke behov sosialhjelpen skal tilfredsstille, og at disse beslutningene i hovedsak skjer uten at problemstillingene eksplisitt tas opp (Terum 1997:16). På samme måte tyder de regionale variasjonene i barneverntiltak på at det kan være sakene kan være vurdert ulikt (Flaatten 1983, Kristoffersen & Slettbø 1989; 1992; Kristoffersen & Sandbæk 1994; Kristoffersen, Clausen, & Jonassen 1996). I barnevernsaker er det riktignok med barnevernloven av 1992 opprettet et eget forvaltningsorgan for omsorgsovertakelser, Fylkesnemnda for sosiale saker, som nok kan fungere som et forum for meningsbrytning mellom dem som er implisert i saken (jfr. Myklebust 1997; Skivenes & Eriksen 1997). I den grad profesjonsutøveren ikke lenger kan påberope seg legitimitet som representant for samfunnsmedlemmenes felles beste, og dem som i sin daglige administrerer folks sosiale rettigheter, blir fagkunnskap og kompetanse viktigere som legitimasjonsgrunnlag. Profesjonenes vitenskapelig grunnlag er imidlertid ikke noe som tas for gitt, men som tvert imot må begrunnes. Som Margareta Bertilssons bemerker, vil det nok bli slik at «professional practitioners of various sorts will have to provide us with 'good reasons' for their diagnoses and treatment» (Bertilsson 1990:130).

7. Barnevernets utfordringer

Siden den første barnevernloven ble utformet for 100 år siden, har det skjedd betydelige samfunnsendringer. Brytningen mellom liberalisme og en sosialstatlig solidaritetspolitikk som preget slutten av forrige århundre, er nå erstattet med at velferdsstaten utfordres fra ulike liberale og kommunitaristiske posisjoner. Felles for begge posisjonene er skepsisen til statsdirigert velferd. Den offisielle politikken har også i noen grad adoptert kritikken gjennom en sterk vektlegging av brukermedvirkning og brukerstyring (jfr. Rønning & Solheim 1998). Endringene kommer også til uttrykk i befolkning syn på velferdsstaten. De aller fleste støtter opp om velferdsstaten, samtidig som mange er skeptiske til de behovsprøvde ytelsene fordi de mener at disse kunne treffe behovet bedre (Hatland 1992; Midré 1995:207). Undersøkelser av hvordan brukerne av barnevernet vurderer tjenestene, viser at de legger avgjørende vekt på om de er enige i definisjonen av problemet, hvilken effekt tiltakene har, hvor godt samarbeidet mellom familien og fagfolkene er, og om de får ny kunnskap og praksis. Samtidig forteller barnevernets brukere at de opplever ikke å bli lyttet til, ikke tatt på alvor, og at de bare blir kritisert uten at barnevernarbeiderne vil høre deres versjon av saken (Christiansen 1993; Sandbæk 1995).

Befolkningen oppfatninger av behov og brukernes egne vurderinger av problemene sine, hvordan hjelpen virker og hvordan samarbeidet arter seg, vil i den nye sosialpolitiske konteksten som er skissert i denne artikkelen være viktige elementer i en dialog mellom profesjonsutøver og bruker. Dette innebærer også at relasjonen mellom profesjonsutøver og bruker kan demokratiseres i den forstand at beslutningene som fattes, er et resultat av en debliberativ prosess der de involverte partene kommer fram til enighet. Brukerundersøkelser som er referert ovenfor, tyder på at en slik dialog kan være vanskelig å få til, men ikke mindre viktig av den grunn. Habermas' teori om et diskursivt demokrati, er et sentralt bidrag i denne sammenhengen, og kan være til hjelp for å finne fram til hvilke kriterier som skal ligge til grunn for kommunikasjonen mellom profesjonsutøver og bruker (Habermas 1991; 1992; jfr. Eriksen 1994; 1996; Skivenes & Eriksen 1997; Terum 1997).

Demokratisk deliberasjon består av en pragmatisk diskurs som angår spørsmål om mål og midler, en etisk diskurs om individers og gruppers selvforståelse, og en moralsk diskurs om generelt gyldige moralprinsipper. Alle de tre diskursene har konsensus som mål, men den diskursive samhandlingen kan også ses som en dannelsesprosess (Bildung) der deltakerne får et stadig bedre grunnlag for oppfatningene sine. Gjennom dannelsesprosessen vil de bli mer klar over hva andre står for, hvordan de selv tenker og føler, og de kan revurdere standpunktene og meningene i sine i lys av kritikk og

argumentasjon (jfr. Habermas 1991: 100-18; 1992: 138-43; Chambers 1995: 238). Det kan selvfølgelig være et spørsmål om samtaler med mennesker som har til dels store personlige og sosiale problemer, vil forløpe på denne måten. Mark E. Warren finner derfor grunn til å advare mot teorien, selv om han ellers er sympatisk til Habermas' teori. Som han bemerker er teorien taus om aspekter ved livet som ikke så lett artikuleres. Hvis vi ikke tar innover oss dette, men later som om teorien også omfatter disse aspektene, vil den i beste fall føre til klønete opptreden og i verste fall til tyrannisk behandling av deltakerne i samtalen (Warren 1995:195). Denne innvendingen mot teorien om det diskursive demokratiet, er ikke uproblematisk og den kan ses som et uttrykk for brytningen mellom profesjonsmakt og brukerstyring. Psykiatriske diagnoser og forutsetninger om de ubevisste sjeleliv kan lett legitimere brudd på premissene for kommunikativ samhandling, ved at samtalepartneren ikke aksepteres som en likverdig part. Det er godt mulig at i et samfunn som kjennetegnes av stadig større refleksivitet, der aksepterte sannheter og etablerte ordninger kontinuerlig kritiseres og revideres, vil demokratets rammeverk også være egnet når det gjelder folks personlige liv. Politikens prinsipper om autonomi (selvbestemmelse og medbestemmelse) har etterhvert like stor berettigelse i personlige relasjoner mellom ektefeller og mellom foreldre og barn slik vi har vært inne på tidligere. Anthony Giddens, f.eks. setter sine forhåpninger til en slik utvikling, og mener at i en slik kontekst kan individene utvikle forståelsen av sin «emotional makeup» og oppøve evnen til å kommunisere på personlig basis, noe som gir kompetanse også i andre kontekster (jfr. Giddens 1994:118-19). En slik utvikling kan også gi et poetensiale for å utvikle velferdstjenester og sosialt arbeid i den retning som er antydning ovenfor.

I denne artikkelen er det også satt søkelyset på relasjonen mellom individ, familie og stat, og det er argumentert for at relasjonen har vært i stadig endring. På mange måter er det også et spenningsforhold i relasjonen mellom individuelle rettigheter, familiens autonomi og statens ansvar for samfunnet som helhet. Siden 1980-tallet synes hensynet til individet og til familien (og det sivile samfunn forøvrig) å ha blitt tillagt større vekt en tidligere, noe som også skyldes en nedprioritering av hensynet til statens og til samfunnsfellesskapet. Kanskje kan utviklingen av et diskursivt demokrati, slik det er skissert ovenfor, gi antydninger om en ny balanse mellom individet, familien og staten? Individets rettigheter er grunnleggende for en likverdig dialog. Habermas opererer i denne forbindelse med fem grunnleggende rettigheter (Habermas 1992:155-56):

- ❶ Retten til like subjektive friheter.
- ❷ Retten til medlemskap i frivillige sammenslutninger av rettsfeller (Rechtsgenossen).
- ❸ Retten til rettsbeskyttelse
- ❹ Retten til å sjanselikhhet når det gjelder deltakelse i menings- og viljesdanningsprosesser
- ❺ Retten til å få oppfylt livsbetingelser, som inkluderer sosiale, tekniske og økologiske betingelser, og som er forutsetning for å realisere sjanselikhhet når det gjelder å benytte rettighetene ❶ til ❹.

Disse rettighetene sikrer individet privat og offentlig autonomi, og som det fremgår inkluderer Habermas sivile, politiske og sosiale rettigheter i sitt skjema. Rettighetene er imidlertid kun formale betingelser for deltakelse i kommunikasjonsfellesskapet, noe som betyr at de sosiale rettighetene ikke har et substansielt innhold som de velferdsstatlige rettighetene tradisjonelt har hatt. Disse rettighetene som er grunnleggende for en likeverdig dialog, forutsettes å være universelle. Innholdet i dialogen, og resultatet som partene blir enige om, vil derimot være knyttet til konkrete situasjoner. Dermed er det også mulig å ta hensyn til den kommunitaristiske kritikken som går ut på at staten definerer hva som best for individet uavhengig av dets konkrete sosiale sammenheng enten dette er familien, nabolaget eller andre sosiale

fellesskap. I en slik modell vil profesjonsutøveren i dialog med individene og familiene eller andre som er involvert, komme fram til enighet om hva som til enhver er den beste løsningen. Dette innebærer at statens rolle som representant for et overordnet fellesskap blir betydelig redusert. Spørsmålet som kan stilles, er om konsesjoner til kommunitarismens apell om å styrke et mangfold av sosiale fellesskaper, framfor alt familien, men også andre, fører til oppsplitting og partikularisme istedenfor en ny solidaritet. Det gjenstår å se.

Litteratur

Bertilsson, M. (1990) The welfare state, the professions and citizens. I R. Torstendahl, M. Burrage (eds.) The Formations of Professions. Knowledge, State and Strategy. London: Sage Publications.

Broberg, G. og N. Roll-Hansen (1996) Eugenics and the Welfare State. Sterilization Policy in Denmark. Sweden, Norway and Finland. East Lansing: Michigan State University Press.

Castel, R. (1991) From Dangerousness to Risk. I G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.) The Foucault Effect. Studies in Governmentality. With two lectures and an interview with Michel Foucault. London: Harvester Wheatsheaf.

Cheal, D. (1991) Family and the State of Theory. New York: Harvester Wheatsheaf.

Christiansen, K. U. (1993) Hva kan vi lære av klientene? Om kvalitetssikring i et brukerperspektiv. Norges Barnevern nr. 1 1993.

Chambers, S. (1995) Discourse and democratic practices. I S. K. White (ed.) The Cambridge Companion to Habermas. Cambridge: Cambridge University Press.

Clausen, S.-E. & L.B. Kristoffersen (1994) Alkoholrelaterte dødsfall 1980-90, hvor mange barn er berørt? Tidsskrift for den Norske Lægeforening 6/1994:697-701.

Dahl, T.S. (1978) Barnevern og samfunnsvern. Oslo: Pax Forlag.

Déclaration de Genève, Société des Nations 1924.

Donzelot, J. (1979) The Policing of families. Welfare versus the State. London: Hutchinson.

Donzelot, J. (1991) The Mobilization of Society. I G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (eds.) The Foucault effect. Studies in Governability. London: Harvester Wheatsheaf.

Dubet, F. & Martuccelli (1998) Dans quelle société vivons-vous? Paris: Éditions du seuil.

Durkheim (1969) Leçons de sociologie. Paris: Presses Universitaires de France.

Eekelaar, J. (1992) The importance of thinking that children have rights. I P. Alston, S. Parker & J. Seymour (eds.) Children, Rights and the Law. Oxford: Clarendon Press.

Elshtain, J. B. og E. Aird, A. Etzioni, W. Galston, M. A. Glendon, M. Minow, A. Rossi (1992) A Communitarian Position Paper on the Family. The Communitarian Network.

Ericsson, K. (1996) Barnevern som samfunnsspeil. Oslo: Pax Forlag.

Eriksen, E. O. (1994) Den politiske diskurs - fra konsensus til modus vivendi? I E. O. Eriksen (red.) Den politiske orden. Oslo: TANO.

Eriksen, E. O. (1996) Justification of Needs in the Welfare State. I E. O. Eriksen, J. Loftager (eds.) The Rationality of the Welfare State. Oslo: Scandinavian University Press.

- Farsons, R. (1974) *Birthrights*. London: Collier MacMillan.
- Featherstone, M. (1995) *Undoing Culture. Globalization, Postmodernism and Identity*. London: Sage Publications.
- Flaaten, E. (1983) *Barnevernsklienter og sosial bakgrunn*. Oslo: Rapporter 83/14 Statistisk sentralbyrå.
- Furre, B. (1991) *Vårt Hundreår. Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Giddens, A. (1994) *Beyond Left and Right. The future of radical politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1996a) T. H. Marshall, the state and democracy. I M. Bulmer, A. M. Rees (eds.) *Citizenship Today. The contemporary relevance of T. H. Marshall*. London: UCL Press.
- Giddens, A. (1996b) *The Labour Party and British Politics*. I A. Giddens *In Defence of Sociology. Essays, Interpretations and Rejoinders*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1991) *Erläuterungen zum Diskursethik*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Habermas, J. (1992) *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Hagemann, G. (1990) *Forskjelligheten dilemma. Kjønn og arbeid i norsk lovgivning 1890-1940*. Historisk Tidsskrift 2/1990.
- Harris, D. (1987) *Justifying the State. The new right versus the old left*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hatland, A. (1992) *Til dem som trenger det mest? Økonomisk behovsprøving i norsk sosialpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holt, J. (1975) *Escape from Childhood. The Needs and Rights of Children*. Harmondsworth: Penguin.
- Kern, S. (1983) *The Culture of Time and Space 1880-1920*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kristofersen, L.B. & T. Slettebø (1989) *Oppvekstkår i storby*. Oslo: NIBR-rapport 1989:5.
- Kristofersen, L.B. & T. Slettebø (1992) *Til barnets beste*. Oslo: NIBR-rapport 1992:6.
- Kristofersen, L.B. & M. Sandbæk (1994) *De utsatte familiene og hjelpeapparatet*. I T. Dalland Evans, I. Frønes & L. Kjølørød (1994) *Velferdssamfunnets barn*. Oslo: Ad Notam.
- Kristofersen, L.B. & S.-E. Clausen, W. Jonassen (1996) *Barnevernbarn i perioden 1990-1993*. Oslo: NIBR-rapport 1996:22.
- Lemert, C. (1994) *Dark Thoughts about the Self*. I C. Calhoun (ed.) *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Locke, J. (1965) *Two treatises of Government*. New York: New American Library.
- Marshall, T.H. ([1950]1992) *Citizenship and Social Class*, I T.H. Marshall & T. Bottomore *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press.
- Midré, G. (1995) *Bot, bedring eller brød? Om bedømming og behandling av sosial nød fra reformasjonen til velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mill, J. S. (1970) *The Subjection of Women*. Greenwich, Conn.: Fawcett.

Myklebust, R. N. (1998) Rett og Rettfærd i Barnevernet. En analyse av vedtaksgrunnlaget i saker om omsorgsovertaking. Hovedfagsoppgave. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen. Våren 1998.

NOU 1977:35 Lov om barn og foreldre (barneloven).

O'Brien, M. (1995) Health and Lifestyle. A Critical Mess? Notes on the dedifferentiation of health. I R. Bunton, S. Nettleton, R. Burrows (eds.) The Sociology of Health Promotion. London: Routledge.

Ot. prp. nr. 62 (1979-80) Om lov om barn og foreldre (barneloven). Oslo: Justis- og politidepartementet.

Parton, N. (1991) Governing the Family. Child Care, Child Protection and the State. London: MacMillan.

Robertson, R. (1990) After Nostalgia? Wilful Nostalgia and the Phases of Globalization. I B. S. Turner (ed.) Theories of Modernity and Postmodernity. London: Sage Publications.

Rojek, C. & G. Peacock, S. Collins (1988) Social Work and Received Ideas. London: Routledge.

Rønning, R. & L. Solheim (1998) Hjelp på egne premisser? Om brukermedvirkning i velferdssektoren. Oslo: Universitetsforlaget.

Sandbæk, M. (1995) Fikk barna hjelp? En studie av barns kontakt med hjelpeapparatet, sett med de foresattes øyne. Oslo: Barnevernets utviklingssenter rapport nr. 5.

Sandbæk, M. (1996) Et annet barnevernsarbeid? I M. Sandbæk og G. Tveiten (red.) Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier. Oslo: Kommuneforlaget.

Sandvik, (1979) Rettsstillinga til barn i gamle dagar. I Forskningsnytt nr. 4.

Skivenes, M. og E. O. Eriksen (1997) Legitimasjonsproblemer i barnevernet? Bergen: LOS-senter notat 9705.

Smith, L. & P. Lødrup (1993) Barn og foreldre. Forholdet mellom barn og foreldre etter barneloven av 1981. Oslo 1993.

Sogner, S. (1990) Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå. Oslo: Universitetsforlaget.

Sosialdepartementet (1951) Innstilling fra barnevernkomiteen. I. Lov om Barnevern. Komiteen oppnevnt ved kongelig resolusjon 7. november 1947. Oslo.

Sunday Times 9. november 1988.

Taylor, C. (1989) Sources of the Self. The Making of Modern Identity. Cambridge: Cambridge University Press.

Terum, L. I. (1997) Prosjonsskapt ulikhet - et demokratiproblem? Nordisk Sosialt Arbeid nr. 1 1997.

The Communitarian Network (1991) The Responsive Communitarian Platform: Rights and Responsibilities.

Therborn, G. (1995) European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945-2000. London: Sage Publications.

Wagner, P. (1994) A Sociology of Modernity. Liberty and discipline. London: Routledge.

Warren, M. E. (1995) The self in discursive democracy. I S. K. White (ed.) The Cambridge Companion to Habermas. Cambridge: Cambridge University Press.

Fauske, Halvor. Barnevernets legitimitet i det senmoderne samfunn. Høgskolen i Lillehammer: Arbeidsnotat nr 69, 1999

Whittaker, J. K. (1996) Fra barnesentrert til familiesentrert praksis: utfordringer og muligheter. I M. Sandbæk og G. Tveiten (red.) Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier. Oslo: Kommuneforlaget